

Vyhodnotenie vybraných demografických ukazovateľov za roky 1990/1991, 2000/2001, 2010/2011

6. FERTILITA (PLODNOSŤ)

Fertilita (plodnosť) je demografický ukazovateľ vyjadrujúci priemerný počet potomkov na 1 ženu (niekedy zamieňané s natalitou). Za hraničnú hodnotu potrebnú pre zachovanie populácie sa obvykle považuje hodnota 2,1 potomka na ženu.

Pre demografickú štatistiku je skúmanie plodnosti omnoho účelnejšie než skúmanie pôrodnosti (natality), analyzujú sa totiž ukazovatele, kde sa počet narodených detí vzťahuje výlučne k ženám v reprodukčnom veku. Všeobecná miera fertility je tak spresnením hrubej miery pôrodnosti, z celkovej populácie sa totiž vyberajú len jedinci, ktorých sa daná udalosť môže týkať – tj. ženy vo veku 15-49 rokov.

Hrubá miera plodnosti (fertility) udáva počet všetkých narodených detí na 1000 žien v plodnom veku, tj. vo veku od 15 do 49 dokončených rokov. **Čistá miera plodnosti (f)** je definovaná obdobne, a to ako počet živo narodených na 1000 žien v reprodukčnom veku

$$f = \frac{N^v}{P_{15-49}^z} \cdot 1000$$

kde

N^v je počet živo narodených detí,

P_{15-49}^z je počet žien v reprodukčnom veku (15–49 let), vzťahnutý k strednému stavu obyvateľstva

Index plodnosti (ip) nahrádza hrubú a čistú mieru fertility v oblastiach s neúplnou evidenciou živo narodených (prevažne v chudobnejších afrických a ázijských krajinách). Udáva sa v percentách.

$$ip = \frac{N^{0-4}}{P_{20-49}^z} \cdot 100$$

kde

N^{0-4} je počet detí vo veku 0–4 rokov,

P_{20-49}^z je počet žien vo veku 15–44, poprípade 20–49 rokov (vekový posun je daný práve intervalom veku detí.)

Za všeobecného predpokladu, že ženy v reprodukčnom veku tvoria pätinu až tretinu celkového počtu obyvateľov, je možné konštatovať, že *ukazovateľ plodnosti je 3 až 5krát vyšší než hrubá miera pôrodnosti*. Pri použití vekového intervalu 15-49 rokov je však potrebné mať na pamäti, že štruktúra plodnosti podľa veku je nerovnomerná a premenlivá, v jednotlivých populáciách sa tiež odlišuje podiel žien vo veku najvyššej plodnosti (20 až 30 rokov) na počte všetkých žien v reprodukčnom veku. Pre spresnenie a elimináciu tohoto vplyvu vekovej štruktúry sa používajú i ukazovatele

špecifickej plodnosti, tj. miery plodnosti pre jednotlivé vekové kategórie žien (obvykle päťročné) a tzv. **úhrnnej plodnosti** – súčet mier plodnosti žien v reprodukčnom veku v danom kalendárnom roku. Znova, jedine úhrnná plodnosť *prevyšujúca hranicu 2,0* je považovaná za perspektívnu pre zachovanie počtu obyvateľov.

ÚLOHA: Vypočítaj hodnotu čistej miery plodnosti (f) vo vybranom ORP za stanovené roky (1991, 2001, 2011).

- uveď v tabuľke všetky použité i výsledné údaje
- nezabudnúť zahrnúť VŠETKY obce vybraného ORP!
- okomentuj vývoj plodnosti obyvateľstva za dané časové obdobie (1991-2011)

7. HRUBÁ MIERA SOBÁŠNOSTI

Sobášnosť (česky **sňatečnosť**) je spoločenský jav, ktorý sám o sebe nie je priamou súčasťou reprodukčného procesu. Podmieňuje však do značnej miery pôrodnosť, preto sa zaradzuje k javom prirodzenej reprodukcie. Sobáš (česky sňatek) predstavuje demografickú udalosť ktorá sa *nemusí uskutočniť u všetkých príslušníkov sledovanej populácie* – vždy existuje určitá časť osôb, ktorá manželstvo nikdy neuzavrie. Sobáš je *opakovateľnou udalosťou* u jednej a tej istej osoby – iba prvý sobáš je udalosťou neobnoviteľnou, podobne ako napr. narodenie či úmrtie.

Súbor osôb, ktoré v určitej spoločnosti spĺňajú podmienky k uzatvoreniu sobáša, tvoria tzv. **sobášaschopné** (česky **sňatkus schopné**) **obyvateľstvo**. Počet uzatváraných manželstiev závisí práve na veľkosti súboru sobášaschopného obyvateľstva a jeho rozdelenia podľa pohlavia a veku, pretože intenzita sobášnosti sa u mužov a žien v jednotlivých vekových skupinách značne líši.

Limitujúce faktory pre uzatvorenie sobáša je možné vymedziť z niekoľkých hľadísk:

- *Minimálny sobášny* (česky *sňatkový*) vek – uzavrieť manželstvo môžu len dospelé osoby, u nás osoby, ktoré dosiahli vek 18 rokov (v odôvodnených prípadoch je možné hranicu sobášneho veku znížiť na 16 rokov),
- *Rodinný stav* – manželský zväzok môžu uzavrieť len osoby slobodné, ovdovelé a rozvedené,
- *Stupeň príbuzenských vzťahov* – napr. v ČR nemôže byť manželstvo uzatvorené medzi predkami a potomkami a medzi súrodencami
- *Pohlavie novomanželov* – vyžaduje sa opačné pohlavie. Zákon o registrovanom partnerstve bol v ČR schválený (zákon č. 115/2006 Sb.), ale registrované partnerstvo nie je rovnocenné s uzatvorením manželstva, a nie je teda ani centrálné štatisticky evidované.

Hrubá miera sobášnosti (s) vyjadruje aktuálny počet sobášov uzatvorených v danom roku na 1000 obyvateľov stredného stavu, vyjadruje sa v promile.

$$s = (S / P) * 1000,$$

kde

S = počet sobášov uzavretých v danom roku; P = veľkosť populácie (stredný stav)

Ukazovateľ hrubej miery sobášnosti je veľmi hrubý a nepresný, je ovplyvnený vekovou štruktúrou sledovanej populácie, možnosťou opakovaného uzatvorenia

manželstva a vzťahuje sa ku všetkému obyvateľstvu (iba sobášaschopné obyvateľstvo môže uzatvoriť manželský zväzok). Medzi ďalšie ukazovatele sobášnosti patrí úhrnná sobášnosť – pravdepodobnosť, že priemerný obyvateľ v priebehu života vstúpi do manželstva, a priemerný vek pri prvom sobáši – zaujímavý pre hodnotenie reprodukčného správania populácie.

ÚLOHA: Vypočítaj hodnotu hrubej miery sobášnosti (s) vo vybranom ORP za stanovené roky (1991, 2001, 2011).

- uveď v tabuľke všetky použité i výsledné údaje
- nezabudnúť zahrnúť VŠETKY obce vybraného ORP!

8. HRUBÁ MIERA ROZVODOVOSTI

K rozpadu manželstva môže dôjsť buď úmrtím jedného (príp. oboch) z partnerov alebo rozvodom – právnym (zákonným) zrušením manželstva. Rozvodovosť má stále významný negatívny vplyv na reprodukciu obyvateľstva, okrem nepriaznivému vplyvu na samotné populačné procesy (najmä na pôrodnosť) pôsobia rozvody negatívne taktiež na výchovu detí (prerušenie kontaktov s jedným z rodičov, zhoršená ekonomická situácia, psychické problémy a ďalšie).

Najčastejšie používaným ukazovateľom úrovne rozvodovosti je **hrubá miera rozvodovosti**, vyjadrená počtom rozvodov v danom roku pripadajúcich na 1000 obyvateľov stredného stavu (v promile).

$$r = (R / P) * 1000,$$

kde

R = počet rozvodov v danom roku; P = veľkosť populácie (stredný stav)

ÚLOHA: Vypočítaj hodnotu hrubej miery rozvodovosti (r) vo vybranom ORP za stanovené roky (1991, 2001, 2011).

- uveď v tabuľke všetky použité i výsledné údaje
- nezabudnúť zahrnúť VŠETKY obce vybraného ORP!

9. INDEX ROZVODOVOSTI

Hrubá miera rozvodovosti je ukazovateľ je veľmi hrubý, pretože zahŕňa veľkú časť obyvateľstva, ktoré sa procesu rozvodovosti nemôže zúčastniť (neplnoleté, slobodné, už rozvedené a ovdovelé osoby), kdežto samotná rozvodovosť závisí hlavne na *počte sobášov uzatvorených v predchádzajúcom období*. Ďalším jednoduchým ukazovateľom je preto **index rozvodovosti**, ktorý je definovaný ako pomer počtu rozvodov na 100 uzatvorených sobášov v danom roku, teda aktuálny pomer sobášov a rozvodov.

$$ir = (R / S) * 100,$$

kde

R = počet rozvodov v danom roku; S = počet sobášov v danom roku

ÚLOHA: Vypočítaj hodnotu indexu rozvodovosti (ir) vo vybranom ORP za stanovené roky (1991, 2001, 2011).

- uveď v tabuľke všetky použité i výsledné údaje

- nezabudnúť zahrnúť VŠETKY obce vybraného ORP!
- okomentuj vývoj sobášnosti a rozvodovosti obyvateľstva za dané časové obdobie (1991-2011)

10. HRUBÁ MIERA POTRATOVOSTI

Potratosť je demografický proces, ktorý sa viaže k obom základným procesom ľudskej reprodukcie – k pôrodnosti i k úmrtnosti. Za *hlavné faktory* ovplyvňujúce úroveň potratovosti na medzinárodnej úrovni je možné považovať legislatívne ustanovenia, antikoncepciu (dostupnosť, rozšírenie, metódy), spoločenské ovzdušie, individuálne vplyvy (náboženské presvedčenie, úroveň vzdelania, ekonomická situácia) a reprodukčné zdravie populácie.

Najjednoduchším ukazovateľom vyjadrujúcim úroveň potratovosti je **hrubá miera potratovosti**, ktorá je definovaná ako počet potratov pripadajúcich na 1000 obyvateľov stredného stavu. Ako u všetkých hrubých mier i tu platí, že je ovplyvnená nerovnakou vekovou štruktúrou populácií.

$$po = (A / P) * 1000,$$

kde

A = celkový počet potratov za sledované obdobie, P = veľkosť populácie (stredný stav).

V ČR sú štatisticky sledované *samovolné (spontánne) potraty*, *miniinterrupcie* (umelé prerušenie tehotenstva do 8 týždňa), *iné legálne umelé prerušenie tehotenstva*, ostatné potraty (pri úraze, zistené ilegálne interrupcie) a umelé ukončenie mimomaternicového tehotenstva. Absolútne počty tehotenstiev ukončených potratom sú získavané sumarizáciou individuálnych „Žiadostí o umelé prerušenie tehotenstva (UPT) – hlásení potratu a mimomaternicového tehotenstva“, ktoré spravuje Ústav zdravotníckych informácií a štatistiky. Získané záznamy odovzdáva Českému štatistickému úradu na spracovanie v rámci demografickej štatistiky.

ÚLOHA: Vypočítaj hodnotu hrubej miery potratovosti (po) vo vybranom ORP za stanovené roky (1991, 2001, 2011).

- uveď v tabuľke všetky použité i výsledné údaje
- nezabudnúť zahrnúť VŠETKY obce vybraného ORP!
- okomentuj vývoj potratovosti obyvateľstva za dané časové obdobie (1991-2011)